

УДК 338.001.36

ШАРКО М. В.,
БУРИК Ю. І.

Херсонський національний технічний університет

**ГЕНЕЗИС МЕТОДИЧНОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ ДІАГНОСТИКИ
ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВА**

У статті досліджено та узагальнено основні етапи розвитку вимірювально-оцінних систем діяльності підприємств. Надано характеристику теоретико-методичним підходам до оцінювання ефективності функціонування підприємства. Виокремлено основні часткові показники результативності господарювання. Доведено, що не існує єдиної методики оцінювання результатів бізнесу, що пов'язано з необхідністю забезпечення відповідності критеріїв та показників форми власності, сфері діяльності, розміру та цілям організацій, для яких проводиться оцінка.

Ключові слова: ефективність функціонування, діагностика, підхід, оцінювання, метод.

SHARKO M.,
BURYK YU.

Kherson National Technical University

**GENESIS OF METHODOLOGICAL INSTRUMENT FOR DIAGNOSTICS OF THE
EFFICIENCY OF ENTERPRISE FUNCTIONING**

An important aspect of the enterprise optimal functioning in modern conditions is the diagnostics of its activities efficiency, which is determined by the requirements for the formation of new goals, principles of management, oriented to meet consumers' needs and market requirements. The last decades of the past and the beginning of the new century are marked by significant changes in the methodology of evaluating business results, but the search of adequate measurement methods is still actual. The aim of the article is to generalize theoretical knowledge and study theoretical and methodological approaches to the evaluation of enterprise functioning efficiency. The main stages in development of measure and evaluation systems of enterprise activity are investigated and generalized. The description of theoretical and methodical approaches to the estimation of enterprise functioning efficiency is given. In modern scientific literature a number of conceptual approaches to the assessment of economic efficiency are proposed, among which there are traditional, multidimensional, econometric and approach based on the concept of "Performance Management". The main partial indicators of the economic performance are singled out. It has been proved that there is no single methodology for business results evaluating, which is related to the need of ensuring the criteria and indicators to the form of ownership, the field of activity, the size and objectives of the organizations. The determining of level of the enterprise functioning efficiency is an effective tool for information and analytical support of management activities in the economy that can be used for both strategic and tactical purposes. Taking into account the advantages and disadvantages of using modern methods, it is necessary to systematically study the experience of leading foreign and domestic enterprises regarding the mechanism for evaluating the efficiency of enterprise functioning. In the future it will be appropriate to formulate its own system of indicators for the analysis of the efficiency of production and economic activity, primarily, depending on its orientation.

Keywords: the efficiency of enterprise functioning, diagnostics, approach, evaluation, method.

Постановка проблеми. Важливим аспектом оптимального функціонування підприємства у сучасних умовах є діагностика ефективності його діяльності, що зумовлюється потребами формування нових цілей, принципів та засад господарювання, орієнтованих на задоволення потреб споживачів та вимог ринку. Останні десятиріччя минулого та початок нового століття позначені чималими змінами у методиці оцінювання результатів бізнесу, проте пошук адекватних методів вимірювання і нині залишається актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення та аналіз теоретичних розробок в аспекті обраної проблеми демонструє особливий інтерес вітчизняних та іноземних науковців і практиків до оцінювання ефективності функціонування підприємства, серед яких Р. Каплан [2], В. Мейер [5], І. Олександренко [6], В. Отенко [7], С. Пилипенко [8], О. Синіговець [10], Т. Швед [11] тощо. Однак за відсутності єдиного підходу до визначення результативності господарювання актуалізується необхідність подальших поглиблених досліджень.

Метою статті є узагальнення теоретичних знань та дослідження теоретико-методичних підходів до оцінювання ефективності функціонування підприємства.

Результати дослідження. Перші концепції вимірювання і оцінки діяльності підприємства, які з'явилися на початку XIX ст., а потім популяризувались практично у всіх країнах з ринковою економікою, мали за мету контроль лише фінансових показників (рентабельність використовуваного капіталу, чистий прибуток на одну акцію, коефіцієнт співвідношення ринкової та балансової вартості підприємства, рентабельність акціонерного капіталу, рентабельність чистих активів, грошові потоки, прибуток до виплати відсотків, податків і дивідендів тощо).

З плином часу виявилось, що традиційні фінансові показники через тенденції світового ринку (посилення конкуренції, розвиток нових технологій, зростання соціальної відповідальності підприємств перед суспільством, поступ міжнародної співпраці і процесів глобалізації) не в змозі об'єктивно визначити

ефективність функціонування підприємства. Внаслідок цього змінилися вимоги керівництва до систем аналізу і оцінки результатів діяльності.

У кінці 30-х рр. XX ст. уперше у світовій практиці французьким менеджментом запропоновано систему показників, побудовану за принципом приладової панелі (*tableau de bord*), що оперувала даними двох категорій: цільовими (визначалися баченням топ-менеджменту стратегії розвитку підприємства) та функціональними (були введені у модель *tableau de bord* з міркувань істотності їх впливу на кінцеві (цільові) показники). Такий підхід у вимірюванні поточних та прогнозуванні подальших результатів підприємницької діяльності у Франції сформувався завдяки тому, що менеджерську письменність міг отримати фахівець, який вже здобув базову технічну освіту.

Приладова панель суб'єкта господарювання передбачала первинні (постійно контрольовані) і вторинні (контрольовані періодично) індикатори, причому їх склад є змінним і залежить від стадії життєвого циклу бізнесу та вибраної на тому або іншому етапі стратегії розвитку.

Рівні економічного розвитку і науки управління бізнесом західних країн підтверджують той факт, що переваги, які забезпечує використання фінансових ресурсів, досить обмежені. Управління фінансовими активами, спрямоване на досягнення економічного ефекту завдяки масштабу виробництва, уже не може бути джерелом конкурентних переваг підприємства, а забезпечує щонайбільше середню окупність інвестицій.

У період жорсткої конкуренції (1950–1960 рр.) в оцінних системах бізнесу англомовних країн, крім монетарних, розпочали використовувати немонетарні (нематеріальні) показники, оскільки нехтування ними обмежувало можливості підприємств у імплементації концепції управління за цілями (*Management by Objectives – MBO*). Ідеї *Management by Objectives* на більшості підприємств знаходили відображення у вигляді оцінки індивідуальної цінності найвагоміших носіїв інтелектуального капіталу та системи показників бізнесу, що нагадувала приладову панель, використовувану на той час французьким менеджментом.

Однією із систем, що поєднувала як монетарні, так і немонетарні показники для оцінки сильних та слабких сторін підприємства, а також вимірники, що надавали змогу оцінити зовнішні загрози та можливості, диктовані ринком для успішного ведення бізнесу, стала система SWOT-аналізу. Остання заснована на вивченні ресурсів, ревізії сильних та слабких сторін бізнесу, а також на аналізі мікро- та макросередовища підприємства.

Період інформаційної епохи розвитку підприємництва (1970–1990 рр.) позначився збільшеною часткою нематеріальних активів (до 75%) у загальній вартості бізнесу, оскільки саме вони стають вирішальними для досягнення успіху підприємств і організацій в умовах конкуренції.

Перша сукупність показників для оцінки бізнесу з'явилася в 1985 р. і була названа Р. Фріменом системою показників відповідальності (*Accountability Scorecard – ASC*), у якій враховано інтереси різних зацікавлених сторін, наприклад, споживачів, постачальників, працівників.

Концепція збалансованої системи показників (*Balanced Scorecard – BSC*), розроблена Р. Капланом і Д. Нортеном [2] у 1990 р., одночасно зосереджує увагу на різних напрямках діяльності підприємства. Теорія відображає вимірювання та оцінювання ефективності функціонування організації за набором показників, дібраних таким чином, щоб врахувати всі суттєві аспекти діяльності підприємства (фінансові, маркетингові, виробничі тощо), трансформує місію і загальну стратегію організації у систему взаємопов'язаних індикаторів.

Поступово практика визначення результатів бізнесу у різних регіонах світу змінювалась відповідно до розвитку економічних відносин, досвіду управління підприємствами та особливостей підготовки менеджерів. Сьогодні кожне підприємство, враховуючи інтереси та цілі діяльності, формує власну систему показників для окреслення рівня результативності господарювання. З огляду на вищесказане, не існує єдиного підходу до оцінювання ефективності діяльності підприємств, що пов'язано з необхідністю забезпечення відповідності критеріїв та показників формі власності, сфері діяльності, розміру та цілям організацій, для яких проводиться оцінка.

Загальна методологія визначення економічної ефективності полягає у відношенні результату виробництва до затрачених ресурсів (витрат), тобто одержаного економічного ефекту до затрат на його досягнення.

Визначення рівня ефективності функціонування підприємства – результативний інструмент інформаційно-аналітичного забезпечення управлінської діяльності господарства, який може бути використаний як для стратегічних, так і для тактичних цілей.

У сучасній науковій літературі запропоновано безліч концептуальних підходів до оцінки економічної ефективності, серед яких виокремимо: традиційний, багаточинниковий, економетричний та підхід на основі концепції «*Performance Management*».

Традиційний підхід ґрунтується на класичній моделі Дюпона «Рентабельність капіталу» і здійснює оцінювання ефективності за двома групами показників: узагальнюючими – вимірниками першого рівня, що характеризують ефективність діяльності підприємства у цілому, порівнюючи результативні показники з витратами усіх ресурсів, і частковими – показниками другого рівня, що оцінюють ефективність

використання окремих видів ресурсів підприємства. До останніх пропонуємо віднести вимірники ефективності використання основних та оборотних фондів, трудових і матеріальних ресурсів, оскільки їх динаміка уможливує виявлення найбільш проблемного використання активів підприємства (рис. 1).

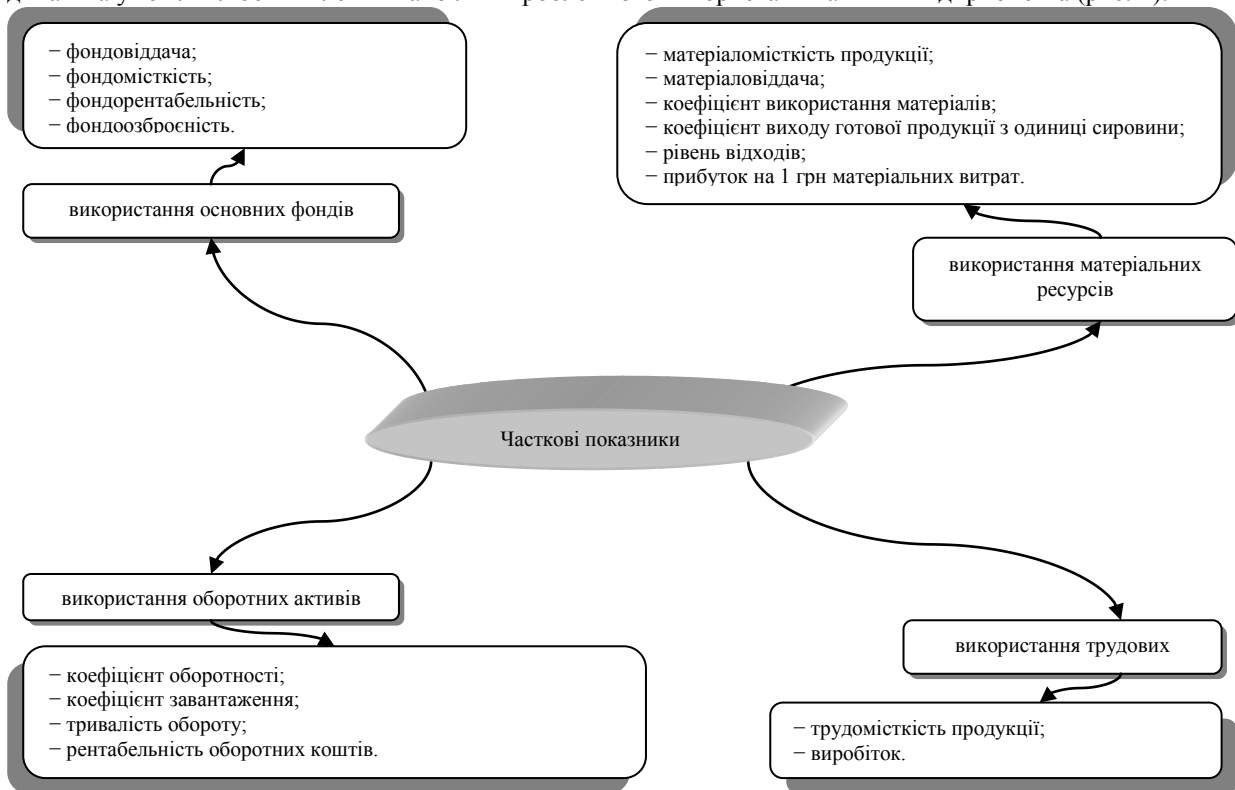

Рис. 1. Часткові показники результативності господарювання

* складено авторами на основі [1; 9]

Узагальнюючими вимірниками, що характеризують ефективність господарської діяльності підприємства, є система показників рентабельності (табл. 1). Останні характеризують доходність підприємства з різних позицій і групуються згідно з інтересами учасників економічного процесу.

Таблиця 1

Узагальнюючі показники ефективності діяльності підприємства

Назва	Визначення	Формула
Рентабельність активів	відношення чистого прибутку (ЧП) до середньорічної вартості активів (А _{с.р.})	$P_{a.} = \frac{ЧП}{A_{c.p.}}$
Рентабельність власного капіталу	відношення чистого прибутку (ЧП) до середньорічної вартості власного капіталу (ВК _{с.р.})	$P_{в.к.} = \frac{ЧП}{ВК_{c.p.}}$
Рентабельність продажу продукції	відношення прибутку від реалізації продукції (П) до чистого доходу (ЧД)	$P_{п.п.} = \frac{П}{ЧД}$
Рентабельність підприємства	відношення чистого прибутку (ЧП), одержаного за певний період, до суми середньої вартості основних фондів за той самий період (ОФ _{с.р.}) та середніх залишків оборотних засобів (ОК _{с.р.})	$P = \frac{ЧП}{ОФ_{c.p.} + ОК_{c.p.}}$
Витрати на 1 грн товарної продукції	відношення загальної суми витрат на виробництво товарної продукції (В) до вартості товарної продукції в діючих цінах (ТП)	$B_{1грн. ТП} = \frac{В}{ТП}$
Рентабельність виробництва продукції	відношення прибутку (П) від реалізації продукції до собівартості реалізованої продукції (С)	$P_{в.п.} = \frac{П}{С}$
Рентабельність окремого виробу	відношення прибутку на одиницю продукції (По.п.) до собівартості одиниці продукції (Со.п.)	$P_{o.v.} = \frac{П_{o.п.}}{C_{o.п.}}$

* складено авторами на основі [1; 9]

Зазначені показники є важливими характеристиками факторного середовища формування прибутку господарства, з огляду на що стають обов'язковими елементами порівняльного аналізу й оцінки фінансового стану підприємства.

Багаточинниковий підхід, що передбачає використання агрегованих індексів ефективності, є рідко застосовуваним на практиці. Зазначені вище індекси складні для інтерпретації, а тому і не стали загально визнаними.

Економетричний підхід використовує параметричні і непараметричні методи оцінювання, які, на думку вчених-економістів, є рівноправними. До параметричних відносять: метод найменших квадратів, скоригований метод найменших квадратів, стохастичний граничний аналіз, метод без специфікації розподілу і метод густого кордону. До непараметричних методів, заснованих на використанні математичного програмування, зараховують: аналіз середовища функціонування або оболонки даних, метод вільного розміщення оболонки, індекси продуктивності [7].

Відповідно до концепції «Performance Management» (управління результативністю) оцінювання ефективності господарювання здійснюється за допомогою збалансованої системи індикаторів (Balanced Scorecard), яка містить різні фінансові й не фінансові показники, що комплексно оцінюють вартість підприємства й ефективність його діяльності. У цій системі основною є економічна додана вартість (EVA), а показники рентабельності використовуються як другорядні.

У праці «Оцінка ефективності бізнесу» М.В. Мейер [5] спростовує раціональність використання збалансованої системи показників, пропонуючи оцінювати ефективність функціонування суб'єкта господарювання за допомогою процесно-орієнтованого аналізу рентабельності (Activity-Based Profitability Analysis – ABPA). Особливість методики ABPA полягає у можливості відокремити рентабельні процеси від збиткових для кожного споживчого сегменту, а також визначити рентабельність окремих продуктів і послуг та рекомендувати їх до продажу.

Сукупність методів, які використовують у процесі оцінювання ефективності функціонування підприємств, постійно оновлюється та ускладнюється, що викликає низку перешкод у їх впровадженні на підприємствах, а саме: труднощі у розумінні методики розрахунку показників, проблеми отримання первинної інформації, низький рівень підготовки персоналу для проведення необхідних розрахунків, незрозуміння керівниками необхідності застосування нових способів оцінювання ефективності діяльності господарства. Однак, практика переконує, що застосування сучасних методів оцінки результатів господарювання, які враховують широкий спектр параметрів і забезпечують як кількісну, так і якісну узгодженість між показниками, сприяє глибшому розумінню специфіки діяльності підприємств.

Висновки. Ураховуючи переваги і недоліки використання сучасних методик, необхідно систематично вивчати досвід провідних закордонних та вітчизняних підприємств щодо механізму проведення оцінки ефективності функціонування. Надалі буде доречним формування власної системи показників для аналізу результативності виробничо-господарської діяльності насамперед залежно від її спрямованості.

Література

1. Іванілов О. С. Економіка підприємства: підручник / О. С. Іванілов. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 728 с.
2. Каплан Р. Сбалансованная система показателей / Р. Каплан, Д. Нортона. – М. : ЗАО «Олимпия-Бизнес», 2004. – 320 с.
3. Кобелев В. М. Методичні підходи щодо визначення і оцінки ефективності господарської діяльності підприємства / В. М. Кобелев, Д. Ю. Слатін, К. Ю. Соколов // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2014. – № 33. – С. 98–109.
4. Матюх С. А. Дослідження сучасних методів оцінки ефективності діяльності організацій / С. А. Матюх // Економічний аналіз. – 2014. – Т. 15(3). – С. 79–85.
5. Мейер В. М. Оценка эффективности бизнеса / Мейер В. М. – М. : Вершина, 2004. – 272 с.
6. Олександренко І. В. Методичні підходи до діагностики ефективності діяльності підприємства / І. В. Олександренко // Економічний форум. – 2013. – № 4. – С. 125–135.
7. Отенко В. І. Формування аналітичного інструментарію оцінки ефективності діяльності підприємства / В. І. Отенко // Бізнес Інформ. – 2013. – № 5. – С. 232–237.
8. Пилипенко С. М. Теоретичні засади оцінки ефективності діяльності підприємства [Електронний ресурс] / С. М. Пилипенко // Глобальні та національні проблеми економіки : електронне наукове фахове видання. – 2016. – № 10. – С. 452–456. – Режим доступу : <http://www.global-national.in.ua/issue-10-2016>.
9. Савицкая Г. В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия / Г. В. Савицкая. – М. : ИНФРА – М, 2009. – 336 с.
10. Синіговец О. М. Сучасні підходи до оцінки ефективності діяльності підприємства / О. М. Синіговец // Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Сер.: Технічний прогрес та ефективність виробництва. – 2010. – № 58. – С. 8–13.
11. Швед Т. В. Концептуальні підходи до оцінювання ефективності розвитку підприємства / Т. В. Швед // Галицький економічний вісник. – 2014. – № 2. – С. 86–92.

References

1. Ivanilov, O. S. (2009), "Ekonomika pidpriemstva: pidruchnyk", Tsentr uchbovoi literatury, Kyiv, Ukraine, 728 p.
2. Kaplan, R., Norton, D. (2004), "Sbalansyrovannaia systema pokazatelei, Olympyia-Byznes", 320 p.
3. Kobieliiev, V. M., Slatin, D. Yu., Sokolov, K. Yu. (2014), "Metodychni pidkhody shchodo vyznachennia i otsinky efektyvnosti hospodarskoi diialnosti pidpriemstva, Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Tekhnichni prohres ta efektyvnist vyrobnytstva", no. 33, pp. 98 – 109.
4. Matiukh, S. A. (2014), "Doslidzhennia suchasnykh metodiv otsinky efektyvnosti diialnosti orhanizatsii, Ekonomichniy analiz", no. 15(3), pp. 79–85.
5. Meier, V. M. (2004), "Otsenka efektyvnosti byznesa, Vershyna", 272 p.
6. Oleksandrenko, I. V. (2013), "Metodychni pidkhody do diahnostryky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva, Ekonomichniy forum", no. 4, pp. 125–135.
7. Otenko, V. I. (2013), "Formuvannia analitychnoho instrumentariiu otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva, Biznes Inform", no. 5, pp. 232–237.
8. Pylypenko, S. M. (2016), "Teoretychni zasady otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva [Elektronnyi resurs], Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky : elektronne naukove fakhove vydannia", no.10, pp. 452–456, Rezhym dostupu: <http://www.global-national.in.ua/issue-10-2016>.
9. Savytskaia, H. V. (2009), "Analyz khoziaistvennoi deiatelnosti predpriiatyia, YNFRA", 336 p.
10. Synihovets, O. M. (2010), "Suchasni pidkhody do otsinky efektyvnosti diialnosti pidpriemstva, Visnyk Natsionalnoho tekhnichnoho universytetu. Ser.: Tekhnichni prohres ta efektyvnist vyrobnytstva", no.58, pp. 8–13.
11. Shved, T. V. (2014), "Kontseptualni pidkhody do otsiniuvannia efektyvnosti rozvytku pidpriemstva, Halytskyi ekonomichniy visnyk", no. 2, pp. 86–92.

Рецензія/Peer review: 14.05.2018

Надрукована/Printed : 31.05.2018

Рецензент: д. е. н., проф. Коваленко М. А.